

РОЗДІЛ 3 КОРЕКЦІЙНА ПЕДАГОГІКА

УДК 371.134;15.001

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ АСЕРТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Марчук Л.М.,

*старший викладач кафедри педагогіки та психології
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Соболь Н.М.,

*канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри перекладу
Хмельницького національного університету*

У статті розглядається проблема формування асертивної поведінки майбутнього фахівця шляхом застосування інтерактивних технологій.

Ключові слова: асертивна поведінка, формування, майбутній фахівець, інноваційні технології, інтерактивні технології.

В статье рассматривается проблема формирования асертивного поведения будущего специалиста путем применения интерактивных технологий.

Ключевые слова: асертивное поведение, формирование, будущий специалист, инновационные технологии, интерактивные технологии.

Marchuk L.M., Sobol N.M. INNOVATIVE TECHNOLOGIES OF THE FUTURE SPECIALIST'S ASSERTIVE BEHAVIOR FORMATION

The article deals with the problem of formation of the future specialist's assertive behavior by means of interactive technologies.

Key words: assertive behavior, formation, future specialist, innovative technology, interactive technology.

Постановка проблеми. В умовах соціально-економічної та політичної модернізації нашої держави, інтегруючого різноманіття етнічних, конфесійних, регіонально-культурних укладів, взаємоповаги, віри й довіри один до одного, формування асертивної поведінки стає пріоритетом національного розвитку. Молоде покоління в цьому ракурсі виступає як найбільш рухливий соціально-психологічний прошарок, тому актуальне завдання вищої освіти і молодіжної політики – розробка заходів, спрямованих на використання інноваційних соціальних технологій з метою формування асертивної поведінки української молоді. Ці обставини зумовили появу низки проблем у сфері освіти. З одного боку, виконуючи соціальне замовлення, освітні установи й фахівці, які в них працюють, мають виконати завдання формування асертивної поведінки підростаючого покоління. З іншого боку, для того, щоб вирішити це завдання, сучасному викладачеві необхідно самому бути асертивним, демонструвати взаємоповагу у взаємодії зі студентами. Викладач повинен не тільки здійснювати передачу предметних знань, формувати вміння й навички, а й генерувати прояви асертивної поведінки студентської молоді. Вирішення проблеми, на нашу думку

можна знайти у застосуванні інноваційних технологій, особливо тих, які передбачають інтерактивну взаємодію всіх учасників навчально-виховної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Події останнього десятиліття дали значний поштовх до активної пошукової діяльності в напрямку асертивності. Проблеми формування асертивності розглядалися у працях Т. Г. Гаєвой, С. В. Герасіной, О. С. Гук, Т. Г. Дріги, І. В. Лебедевой, В. А. Семиченко, Е. В. Хохловой, В. В. Шпалінського. Спираючись на дослідження С. А. Медведєвої, Л. Г. Терлецької, Н. І. Пов'якель, Т. С. Яценко, удосконалюючи їх підходи, слід наголосити, що однією з найбільш значущих умов сприяння розвитку асертивності студента є активне соціально-психологічне навчання в процесі професійного становлення майбутніх спеціалістів. У цьому процесі основне місце займають такі умови розвитку асертивності як: 1) включення до змісту професійної підготовки знань щодо асертивності майбутнього фахівця; 2) формування уявлень про себе й про інших як про рівноправних суб'єктів спілкування; 3) активізація суб'єктивного досвіду студентів через включення їх до ситуації спілкування з урахуванням соціальної професіоналізації;

4) забезпечення ціннісно-смыслового ставлення до асертивності майбутнього фахівця; 5) рефлексія емоційного змісту навчання асертивності; 6) створення в процесі навчання атмосфери, що сприяє самопізнанню, трансформації й розвитку власної асертивності, а також забезпечує активну позицію учасників за рахунок створення відносин довіри, підтримки, взаємної поваги в групі; 7) обмін досвідом щодо прояву асертивності у реальних життєвих обставинах [12, с. 460]. Виконання цих умов, на нашу думку, неможливе в умовах традиційного навчання. Єдиним шляхом до вирішення цієї проблеми є застосування інноваційних технологій.

Мета статті – пошук і визначення інноваційних технологій, що сприятимуть виконанню вищенаведених умов розвитку асертивності.

Виклад основного матеріалу. Асертивна поведінка є результатом ефективного розвитку особистості, який здобуто у процесі впливу соціального середовища з однієї сторони, й психологічного самовдосконалення, яке стає можливим лише завдяки взаємодії індивіда із соціумом – з іншою. Саме тому, враховуючи специфіку студентської вікової категорії, психологічні умови розвитку асертивності у студентів ВНЗ займають одне з ключових місць у процесі професійного становлення. У той же час формування уявлення про себе й про інших як про рівноправних суб'єктів спілкування виступає тією умовою розвитку асертивної поведінки у студентському середовищі, яка забезпечує культивування таких якостей як толерантність, рівноправність та взаємоповага.

Ці складові асертивної поведінки, на наш погляд, необхідно формувати у рамках діалогу. Серед головних умов діалогу можна виділити такі: відсутність упередженості, взаємність, довіра, рівноправність партнерів, розуміння (порозуміння). Такий діалог є однією з форм інтелектуального суперництва (але не боротьби), даючи змогу його суб'єктам залишатися на ґрунті власних світоглядних, ціннісних, життєвих засад, традицій, релігійних орієнтирів і водночас проникати в суть альтернативних систем цінностей, визнавати право на їх існування, терпимо ставитися до «чужої правди» [13, с. 95]. Діалог постає як форма співпраці тільки на базі пошуку спільних рішень, єдиних шляхів до взаєморозуміння й злагоди. Співробітництво у студентському середовищі можливе, якщо конфліктуючі сторони відмовляються від своїх окремих психологічних установок, які є причиною непорозуміння. Тобто мова йде про певні поступки, самообмеження, без чого діалог перетворюється на «монолог глухих» [16, с. 97].

Діалог передбачає взаємність. З точки зору М. Бубера, взаємність почуттів у діалозі породжує нове вимірювання – «Поміж», суть якого «реалізується не в тому або іншому учаснику й не в тому реальному світі, у якому ті перебувають разом з речами, але в самому буквальному значенні – між ними обома, як у якомусь доступному їм вимірі. У найяскравіші моменти діалогу, коли і справді «безодня кличе безодню», безсумнівно виявляється, що стрижень того,

що відбувається – не індивідуальне й не соціальне, а щось третє. По той бік суб'єктивного, по цей бік об'єктивного, на вузькій кромці, де зустрічаються Я і Ти, лежить сфера омїж» [3, с. 231 – 232]. «Поміж» – це реальність, в якій безпосередньо зустрічаються «Я» і «Ти». Необхідно підкреслити, що відношення, яке утворює «Я-Ти», обов'язково припускає самостійність, унікальність кожної зі складових частин. Проте суть Бога, світу й людини, з точки зору діалогіки, пізнається лише в їх єдності, у співіснуванні і взаємодопомозі [5, с. 128]. Саме довіра, породжена надійністю сторін, є обов'язковою умовою діалогу. Взаємна довіра «забезпечує зміцнення й розширення соціальних зв'язків і робить можливим поступальний розвиток суспільства» [9, с. 28]. Елемент довіри є обов'язковою психологічною передумовою процесу формування асертивної поведінки у студентському віці. Формування довірливих стосунків у молодіжному середовищі помітно спрощує процес верифікації отриманої під час спілкування інформації, забезпечує широкі можливості для співдії, кооперації, співробітництва, хоча й як наголошують деякі вчені, збільшує потенційну можливість обману. І навпаки, недовіра, «що віддзеркалює якості довіри, але з протилежним знаком, значною мірою ускладнює спілкування, ускладнюючи циркуляцію соціальної інформації та спотворюючи її зміст» [1, с. 250; 14, с. 32].

Інший важливий рівень діалогу – спілкування між студентами і викладачами. Однак, як виявилось в результаті спостережень, нецілеспрямоване оволодіння викладачами-початківцями необхідними комунікативними уміньми й навичками в процесі практичної діяльності, спроби довільно сформувати власний стиль педагогічного спілкування виявилися малоефективними та довготривалими. Саме тому від вдосконалення та підвищення рівня сформованості ефективних стилів спілкування викладачів-початківців пропорційно залежить розвиток у них певних якостей: ініціативності, антиципаційних здібностей, здатності самостійно приймати рішення, а також розвиток адекватної і продуктивної взаємодії зі студентами. Формування асертивної поведінки у студентському середовищі ускладнюється тими умовами, котрі традиційно склалися завдяки тому, що робота професорсько-викладацького складу вищого навчального закладу має певну специфіку. Більшості людей, що працюють у системі вищої освіти, характерне глибоке знання однієї області, предмета своєї професійної спеціалізації. Вони досягають значних висот у цій вузькій галузі і не мають можливості приділяти багато уваги таким галузям знань, як психологія та педагогіка. Складність їх професійної діяльності пов'язана з тим, що здобуття знань у цій галузі є для них не основною, а побічною справою, в оволодінні якою вони найчастіше знаходяться лише на початковому етапі та й взагалі оволодівають цією наукою практично самостійно, не завдяки міцним та численним теоретичним знанням у цій галузі, а завдяки лише практичному досвіду. Саме тому у таких умовах стиль професійної взаємодії виклада-

чів вищих учбових закладів із студентами суттєво і не завжди позитивно впливає на досягнення успіху у виконанні багатьох завдань, що стоять перед сучасною системою освіти взагалі, та на рівень формування асертивної поведінки студентів зокрема. Для подолання цієї проблеми доцільно було б у межах заходів щодо підвищення кваліфікації викладачів запровадити проходження ними соціально-психологічного тренінгу. О.В. Євтіхов, зазначає, що груповий психологічний тренінг є методом планомірних змін людини, спрямованих на її особистісний та професійний розвиток шляхом набуття, аналізу та переоцінки нею власного життєвого досвіду в процесі групової взаємодії [7, с. 16-17]». Соціально-психологічний тренінг сприятиме формуванню у молодих викладачів ефективного індивідуального стилю професійного спілкування [16, с. 64].

Безумовно, діалогічні умови розвитку асертивної поведінки у студентському середовищі забезпечують зваженість взаємовідносин у соціумі, у той же час цей процес стимулює третю умову розвитку асертивності – активізацію суб'єктивного досвіду студентів через включення їх до ситуації спілкування з урахуванням соціальної професіоналізації.

Слід враховувати, що у студентському віці завершується становлення позитивної «Я-концепції» як ядра особистості студента, зокрема формування її соціально-професійного аспекту. Студенти з позитивною «Я-концепцією» вирізняються високою і, здебільшого, адекватною самооцінкою професійних здібностей, особистісних якостей і результатів своєї професійно-навчальної діяльності. Навпаки для студентів з негативною «Я-концепцією» характерний брак вираженого інтересу до професійного аспекту навчання, пасивність самопізнання, невмотивованість навчально-професійного самоствердження й самореалізації [13, с. 43].

Час навчання у вищій школі припадає на специфічний зламний момент у формуванні особистості людини. Це зумовлено рядом вікових та психологічних особливостей. Як відомо, особистість людини формується в її активній діяльності. Головною ж для студентів протягом навчання у вищій школі є навчально-пізнавальна діяльність. Вона полягає не лише в отриманні певної суми знань, а в набутті професійної спрямованості, що особливо важливо для успішної роботи у подальшому як фахівця. В цьому процесі вагому роль відіграє низка чинників, таких як формування позитивної «Я-концепції», розвиток спеціальних здібностей, сприятлива атмосфера в колективі, включаючи і сферу стосунків студентів та викладачів вузу, що і формує асертивні риси поведінки студента-індивіда [6, с. 86].

У цьому сенсі основною умовою забезпечення ефективності особистісно-професійного розвитку асертивної поведінки студентів повинна стати програма психологічного супроводу особистісного становлення майбутнього фахівця в процесі професійної підготовки, в основі якої лежить підхід, запропонований О. Туриніною [15, с. 133]. Автор базувалась на ключових соціально-психологічних умовах, серед

яких А.Г. Асмолов, обґрунтовуючи роль практичної психології ж чинника «конструктивної розвиваючої освіти» серед орієнтирів її розвитку, виокремив систему варіативних інноваційних технологій. Стратегією їх пошуку стала стратегія побудови розвиваючого способу життя, різних навчальних і виховних середовищ [2, с. 30]. До таких інноваційних технологій належать психотехнології, які, на думку А.К. Колеченко, є своєрідним психологічним забезпеченням, що «уможливило створення умов для... супроводу» [10, с. 5]. В якості продуктивних засобів реалізації цих умов необхідно застосувати тренінги розвитку особистості та поведінкових умінь, імітаційні і рольові ігри, групові дискусії, тощо. У цьому процесі особлива увага має приділятися методу моделювання, конструювання професійної ситуації, оскільки позитивні зразки, фрагменти діяльності інших членів студентського товариства, що відтворювались у них, є поштовхом для творчого зростання особистості майбутнього фахівця [15, с. 134]. У той же час, подібний позитивний досвід формує почуття взаємоповаги у студентському товаристві, та на наш погляд, стимулює розвиток таких якостей, як адекватна оцінка власних можливостей та експлікація позитивного досвіду подібних індивідів-студентів, що і є важливим фактором розвитку асертивної поведінки.

У цьому процесі студентська свідомість вступає у стан рефлексії емоційного змісту під час навчання асертивності в умовах педагогічного процесу з однієї сторони, а з другої – в умовах спілкування у студентському середовищі, що на наш погляд необхідно виділити у окрему умову розвитку асертивної поведінки.

У сфері комунікативної поведінки вплив емоційного інтелекту є неоднозначним: з одного боку, встановлено, що високий рівень здатності до розуміння власних емоцій пов'язаний зі зниженням популярності у студентській групі, і поряд з цим, отримано дані про те, що підвищення загального рівня емоційного інтелекту сприяє стабільності статусних позицій особистості в групі, стійкості системи взаємних виборів. Суттєву роль емоційний інтелект студентів відіграє не тільки в усвідомленому оволодінні ними професійними знаннями й уміннями, а й у врахуванні соціальних вимог суспільства до фахівця, який повинен уміти зіставляти вимоги суспільства з реальними умовами професійної діяльності.

Не менша необхідність у розвитку емоційного інтелекту пов'язана із проблемами самоконтролю, саморегуляції та використання емоцій, які часто знижують здатність людини, особливо на роботі, підтримувати на належному рівні взаємостосунки з людьми (співробітниками, керівниками, підлеглими). У науковій літературі існують різні думки щодо здатності людини до розвитку емоційного інтелекту. Одні вважають, що контролювати і регулювати емоції просто, лише треба зусиллям волі змусити себе діяти по-іншому. Таке твердження у певній мірі справедливе, особливо у тих випадках, коли поведінка контролюється свідомістю. Але в стресовій ситуації, яка супроводжує конфлікт, зни-

жується можливість усвідомленого регулювання власним емоційним станом [8, с. 42-51].

М. М. Васильєв [4, с. 26] виділяє такі етапи прояву емоцій:

- 1) процес сприйняття події, формування психічного образу і символізація його у свідомості;
- 2) емоційна оцінка події;
- 3) внутрішнє емоційне переживання;
- 4) зовнішня емоційно насичена поведінкова реакція;
- 5) емоційний слід після виходу із ситуації.

В умовах конфлікту вище зазначені етапи протікання емоцій, як правило, супроводжуються негативними переживаннями, які часто не сприяють розв'язанню конфлікту, а навпаки, поглиблюють непорозуміння між конфліктуючими сторонами. Тому здатність контролювати і регулювати власні емоції є невід'ємною складовою у розв'язанні конфлікту. Як показує практика, самоконтроль та саморегуляцію емоцій в конфліктній ситуації і намагання спокійно налагоджувати стосунки значна частина людей розглядають як поступки і шлях до поразки. Однак існує ряд причин, які обумовлюють необхідність брати емоції під контроль, регулювати їх прояв і конструктивно використовувати в конфліктній ситуації.

Зокрема, М.М. Васильєв виділяє три найсуттєвіші, на його погляд, причини.

По-перше, стрес, який обов'язково присутній в конфліктній ситуації, супроводжується сильними емоційними переживаннями і спричиняє зниження контролю свідомості над поведінкою. У людини в стані емоційного збудження зменшується здатність до виважених дій. Якщо розгортається конфліктне протистояння, то регулювати конфлікт на свою користь буде той, хто першим візьме свої емоції під контроль і буде регулювати їх прояв. Об'єктивний аналіз того, що відбувається, допомагає в такому випадку спрогнозувати можливі варіанти розвитку подій і вибрати оптимальну стратегію поведінки. По-друге, по мірі розгортання конфлікту збільшується емоційна включеність учасників, однак наявність негативних емоційних реакцій з однієї сторони веде до зростання конфліктності, бо кожна така емоційно насичена дія буде провокувати зустрічні агресивні реакції, які друга сторона буде сприймати як вимушені, а для розв'язання конфлікту необхідно зробити виважені, емоційно витримані кроки, спрямовані на зниження емоційної напруги. Контроль

над власними емоціями і регулювання їх прояву сприятиме конструктивній взаємодії у подоланні конфлікту. По-третє, тривале і часте перебування у напружених емоційних станах згубно впливає на стан організму і призводить до соматичних розладів, які можуть перерости у психосоматичні захворювання, а емоції, що їх викликали, називають у психології руйнівними переживаннями [4, с. 28-29].

Дієвим засобом подолання конфліктності є дискусія і рольові ігри. Ці види інтерактивних технологій допомагають подивитись на власну поведінку ніби зі сторони, самостійно відчути свої недоліки, а також почути думку партнерів в процесі обговорення. Атмосфера гри знімає емоційне напруження (адже гра це не реальна обстановка), що дозволяє більш чітко зосередитись на всіх нюансах поведінки, контролювати емоції, в той же час здобувати потрібний досвід професійного спілкування. Такі інтерактивні технології як case-study, кооперативне навчання, інформаційні інтерактивні технології також значно сприяють розвитку асертивності.

Важливим для формування асертивності у студентів різних напрямів підготовки є також використання контекстного навчання (автор А. А. Вербицький), в основі якого лежать принципи активності і системності, а головною метою є професійна і соціальна підготовка шляхом включення студента в умови, що максимально наближені до реальних виробничих.

Висновки і перспективи подальших розвідок.

Аналіз умов формування асертивної поведінки майбутніх фахівців та інноваційних технологій навчання дозволив зробити висновок, що найбільш доцільними технологіями формування асертивної поведінки майбутніх фахівців є психотехнології та інтерактивні технології (тренінгові, ігрові, дискусійні, case-study, кооперативне навчання, інформаційні інтерактивні) в основі яких лежить діалогічна взаємодія. Оскільки мова йде про професійну підготовку фахівців, ці технології підлягають застосуванню в межах контекстного навчання, що дозволить майбутнім фахівцям сформувати не лише навички асертивної поведінки, а й удосконалити індивідуальний стиль професійного спілкування в цілому, що дозволить їм піднятися на вищі щаблі професіоналізму.

Перспективи подальших розвідок полягають у розробці технології формування асертивності майбутніх фахівців засобами психотехнологій та інтерактивних технологій навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Александрова О. С. Умови і специфіка діалогу як соціокультурного феномена / О. С. Александрова // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії 2011.-№ 44.-С. 31-37.
2. Асмолов А. Г. XXI століття: психологія столітєпсихології. Образование личности в контексте разных культур как фактор социальной эволюции / А.Г. Асмолов // Развитие личности. – 1999. -№ 1. – С. 21 – 39.
3. Бубер М. Два образа веры: пер. с нем./М.Бубер. – М.: Республика, 1995. – 464 с.
4. Васильєв Н. Н. Тренінг преодолення конфліктов / Н. Н. Васильєв. – СПб.: Речь, 2007. – 174 с.
5. Вдовенко В. М. Проблема діалога в западній філософії В.М.Вдовенко, Т.А.Кафтанова // Культура народів Причорномор'я. – 2005. – № 57. – Т. 2. – С. 126-128.
6. Герман Є. О. Соціально-психологічна ідентичність сучасного студента // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» [Текст]: зб. наук. пр. Філософія. Психологія. Педагогіка № 1 (22) / М-во освіти і науки України, Нац. техн. ун-т України «КПІ»./ Є. О. Герман – К.: Політехніка, 2008. – С. 83-88.
7. Евтихов О. В., Практика психологического тренинга./ О. В. Евтихов. – СПб.: «Речь», 2005.-256 с.-С. 16-17

8. Зарицька В. В. Емоційний інтелект як складова готовності особистості до професійної діяльності /В. В. Зарицька // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія. – 2014. – Вип. 49. – С.42-51.
9. Иванов И. Человеческий капитал и глобализация /И. Иванов // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – № 9. – С. 19-31.
10. Колеченко А. К. Психологическое обеспечение педагогических технологий учебного процесса в школе./ А. К. Колеченко – Спб.: Спбгупм, 1997. – 370 с.
11. Кравченко П. Толерантність як принцип консолідації вітчизняного соціуму / П. Кравченко // Філософські обрії: Науково-теоретичний часопис. – 2000. – № 3. –С. 89-103.
12. Медведева С. А. Психологічні особливості розвитку асертивності як умови професійного становлення майбутніх практичних психологів / С. А. Медведева // Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України; за ред. С. Д. Максименка. – К.: Міленіум, 2006. – Вип. 29. – С. 459-466.
13. Проблемы профессионального становления личности в период учебной деятельности в вузе //Профессиональное и духовное становление специалиста: Сб. статей по материалам научно-практической конференции студентов и преподавателей факультета экономики и управления, февраль 1997 г. – М.: Институт молодежи, 2004.
14. Соціальний простір життя як суб'єктивна символічна реальність / [О. Злобіна, І. Мартишок, І. Соболева, В. Тихонович]. – К.: Інститут соціології НАН України, 2004. – 299 с.
15. Туриніна О. Проблеми особистісно-професійного розвитку майбутнього психолога / О. Туриніна // Соціальна психологія – № 4. – 2008. – С. 130-135.
16. Чукавіна Т.Е. Рівні сформованості та напрями вдосконалення стилів професійного спілкування викладачів вузів./ Т.Е. Чукавіна // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – Випуск 3. – 2005. – С. 63-69.